

РЕКРЕАЦІЙНА ГЕОГРАФІЯ І ТУРИЗМ

УДК 338.483.1

DOI: <https://doi.org/10.25128/2519-4577.20.1.10>

Гор КАСІЯНИК

РЕГІОНАЛЬНА ЕФЕКТИВНІСТЬ КОРОТКОТРИВАЛИХ ВОДНИХ ТУРІВ
У МЕЖАХ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ «ПОДІЛЬСЬКІ ТОВТРИ»

У публікації висвітлені умови організації водно-туристичних заходів на базі ділянок водосховищ, території НПП «Подільські товтри». Зосереджена увага на регіональній ефективності короткотривалих турів, зорієнтованих на масове споживання (збірних екскурсійних груп), без попередньої підготовки, які зручно komponуються в межах основного туристичного продукту чи можуть розглядатися, як факультативні послуги.

Ключові слова: водний туризм, Дністровське водосховище, Подільські Товтри.

Постановка науково-практичної проблеми. Водний туризм активно розвивається в межах подільського регіону. Головними водними об'єктами тут виступають: р. Південний Буг, р. Дністер, р. Серет та р. Збруч. Для реалізації активних турів застосовують різні типи плавзасобів на веслах: байдарки, каяки, рафти, надувні катамарани, які зорієнтовані на водотоки із значною течією. Ділянки водосховищ розглядаються, як перешкода через фізичну складність їх подолання та залежність від метеорологічних умов [4]. Однак в межах НПП «Подільські Товтри» водосховища – переважачий тип водних об'єктів, що технічно придатні для реалізації туристичних продуктів. Відповідно вивчення умов розвитку водного туризму на їх базі потребує застосування оригінальних підходів з урахуванням регіонального аспекту.

Актуальність і новизна дослідження: Необхідність розвитку нових туристичних продуктів із залученням потужної ресурсної основи в межах НПП «Подільські Товтри» (зокрема водних турів) є реакцією на концентрацію туристичних груп в межах центрів: м. Кам'янець-Подільський, м. Хотин та Бакота і помітним зниженням інтересу до традиційних об'єктів. Особливістю досліджуваних регіональних турів є їх коротка тривалість, мобільність та зорієнтованість на пізнання ландшафтів із фаховим туристичним (геотуристичним) супроводом.

Зв'язок теми статті з важливими науково-практичними завданнями. Реалізація короткотривалих водних турів у межах максимально атрактивних ділянок водосховища чи ділянок приток, як завершеного продукту або складової туристичного пакету при поєднанні з іншими туристичними заходами, в умовах мінімальної технічної складності форм, дозволяє розглядати їх, як масові [5]. Це забезпечує еколого-просвітницьку та економічну ефектив-

ність з позицій організаторів; доступність, незначне фізичне навантаження, позитивне сприйняття споживачами і відповідно формування запитів на альтернативні тури в інших ландшафтних умовах досліджуваного регіону.

Аналіз останніх публікацій за темою дослідження. Дослідження умов ефективного розвитку рекреаційної діяльності на базі водних об'єктів та зокрема водосховищ висвітлені у працях Ніколаєнко А. А. (2015), Стецько Н.П. (2017, 2019), особливості реалізації водно-туристичних маршрутів у межах р. Дністер розкриті в публікаціях М. Гамкало, П. Романів, А. Манько (2018), Мицкан В. (2007), проблеми функціонування туристичної інфраструктури в досліджуваному регіоні аналізували Касіяник І, Любинська І., Монастирський В. (2013).

Виклад основного матеріалу: Водні туристичні умови території НПП «Подільські Товтри» визначаються її розміщенням в межах басейну р. Дністер та її лівобережних приток (від р. Збруч до р. Ушиця). Їх особливостями є глибоко врізані, каньйоноподібні долини зі збереженими ділянками природної рослинності на схилах. Це робить їх атрактивними для споживачів туристичного продукту [1]. Поряд з цим, природоохоронний статус ділянок сприяє їх збереженню і обмеженню деструктивного антропогенного впливу.

Особливістю функціонування магістрального водного об'єкту, р. Дністер, є зарегульованість течії русла, а також пригирлових ділянок приток, внаслідок створення дністровського водосховища. У межах приток відбувається чергування ділянок природного русла із зарегульованими (переважно ставками). Після 2012 р. також відновлено ряд малих ГЕС з відповідними водосховищами. Ділянки природних русел з позицій організації водно-туристичних заходів є перспективними у межах р. Збруч та р. Смотрич, для решти серйозним

обмеженням виступає мала водність. Однак і в межах двох зазначених водотоків є серйозні обмеження: перепади рівня води зумовлені сезонними факторами та технічною періодичністю функціонування ГЕС; захаращеність ділянок русла та прируслових територій (зокрема в межах р. Смотрич), наявність техногенних перешкод (мости, натяжні переправи, трубопроводи) та часто незначна відстань між сусідніми ділянками водосховищ. Відповідно цінність водосховищ для організації водно-туристичних заходів у регіоні є більшою ніж природних ділянок.

Дністровське водосховище в межах регіону дослідження має значну протяжність – 110 км. Глибина збільшується від 3 м у місці впадіння р. Збруч до 45 м у пригирловій частині р. Ушиця. Вниз по течії крім руслової частини затоплення прослідковується на рівні заплави та двох рівнів надзаплавних терас. Ширина плеса змінюється залежно від регіональних особливостей від 300 м. до 2 км (Бакотська затока). Виражені сезонні та техногенні коливання рівня води зі значним осушенням мілководних затоплених ділянок. Особливо це виражено у верхній частині по головному руслі і притоках, де вода може відступати від берега на 50-70 м з утворенням замулених прибережних смуг, останні у випадку тривалого збереження стану рівня води (протягом вегетативного сезону) зазнають sukcesій з формуванням піонерної лучної рослинності.

Конфігурація водного об'єкту визначена особливостями тектонічної основи (просторового поєднання розломів) при закладанні річкової долини Дністра. Наслідками цього є значне меандрування долини та поєднання відносно прямих ділянок (протяжністю до 8 км) субмеридіональної орієнтації з різкими поворотами. Особливості берегів обумовлені вихідними геолого-геоморфологічними параметрами, абразивною та акумулятивною діяльністю водосховища, а також антропогенним впливом. На увігнутих частинах меандрів поширені прямовисні скельні уступи, у межах прямолінійних ділянок - скельні береги з нагромадженням уламкового матеріалу абразивного походження в підніжжі. У обох зазначених типах крутий уступ частково нівелюють бухти сформовані в межах затоплених ярів та балок, закладених по субмагістральних тектонічних розломах. Для вершин меандрів характерні пологі берегові плакори з абразивними лесовими уступами у зонах підтоплення акумулятивних покривів надзаплавних терас. У окремих ділянках пологих берегів, зокрема в пригирлових частинах приток сформовані рекреаційні

комплекси із штучним терасуванням чи пляжами.

Важливими регіональними гідрологічними характеристиками, що впливають на реалізацію водно-туристичних заходів виступають: активність течії, прозорість води її температурні параметри [6]. Відчутний вплив течії виражений у верхній частині водосховища до с. Гринчук та в межах верхів'їв підтоплених долин приток. Прозорість води зростає обернено пропорційно до вираженості течії, та суттєво залежить від літологічного складу прилеглих берегів, функціонування струмків, метеорологічних та сезонних особливостей. Температурні параметри прямо залежать від глибини, конвекції, експозиції прилеглих берегових схилів [7].

Серед регіональних метеорологічних умов найвпливовішими є вираженість зон вітрового продування та затіненості. Перша умова є базовою щодо організації оскільки напрямок і сила вітру в межах водосховища зазвичай є вихідною умовою організації туру (зокрема вибору ділянки для проходження і напрямку руху). Таку залежність визначає парусність надувних плавзасобів і відповідно: при зустрічному вітрові рух на веслах потребує додаткових фізичних зусиль, чи взагалі неможливий; при боковому відбувається корекція локальної траєкторії маршруту з ускладненням керування, а при попутному, поряд із зменшенням фізичного навантаження, можливе завчасне проходження маршруту. Найбільш «вітрозалежними» є прямі ділянки річкової долини значної протяжності, що співпадають з напрямком переважаючих вітрів. Опосередкованим фактором впливу вітру є хвилеприбійна активність. Так при висоті хвилі 20 см рух ускладнюється через появу турбулентності та можливе виникнення ефекту морської хвороби», а при висоті понад 30 см рух стає небезпечним при з позиції концепції масової організації. Затіненість є важливою умовою комфортності рекреаційних умов у жаркий період. Зазвичай локальна траєкторія руху виробляється із максимальним залученням таких зон та швидкими переходами між ними. Це є особливо важливим при організації турів у період з 11.00 – 16.00. і поряд з вітровим фактором може стати головною технічною причиною вибору ділянки маршруту. Затіненість залежить у першу чергу від геоморфологічних особливостей берегових схилів, їх експозиції та розвитку деревних фітоценозів у прибережній зоні.

До техногенних умов реалізації короткочасних водних турів належать: транспортна інфраструктура, облаштованість причалів та

засмічення акваторії і прилеглих берегів. Основою транспортної інфраструктури є регіональна система автошляхів з локальними та господарськими дорогами, у окремих випадках також стежки. Особливістю регіональної системи автошляхів є орієнтування їх переважно на населені пункти розташовані на вододілах чи високих терасах у нижній частині водосховища. Шляхи які ведуть безпосередньо до акваторії і функціонували тут до наповнення водосховища сьогодні зазвичай відзначаються незадовільним технічним рівнем [2]. Окремі виключення становлять автошляхи до потужних туристичних комплексів («Ксенія 2», «Теремці») чи до населених пунктів, що збереглися в межах середніх терас (с. Велика Слобода, с. Устя, с. Сокіл). Поряд з цим у верхів'ї водосховища під'їзд загалом задовільний (сміт. Жванець с. Брага та с. Гринчук). У нижній частині водосховища, зокрема після впадання р. Мукша важливе значення мають стежки. Тут на значних ділянках крутих та прямовисних берегових уступів це єдині можливі шляхи евакуації чи доступу туристичної групи при здійсненні реверсного ходу (наприклад с.Субіч).

Облаштованість причалів при організації заходів із водного туризму зазвичай має допоміжне значення, однак при реалізації масового підходу виникають запити додаткової безпеки та комфорту. Найважливішими при цьому є власне засоби швартування, площадка виходу та санітарно-технічні пристосування. На сьогодні зазначені умови облаштовані лише в

межах рекреаційних комплексів («Ксенія 2», «Теремці», «Дністровська Рив'єра» «Тарас Бульба»).

Накопичення сміття в межах акваторії характерне для гірл струмків та балок. Помітним явищем є поплавки з пластикових пляшок, що використовуються для браконьєрського вилову риби, а також залишки тенет на прибережній рослинності, що періодично з'являються над плесом в процесі коливання рівня води [3]. У межах берегів стихійні сміттєзвалища зосереджені в зонах масової рекреації і в селищних зонах, які примикають безпосередньо до берегових уступів (сміт. Жванець).

Атрактивність ландшафту є головною умовою пізнавальної зацікавленості і відповідно мотивації до замовлення послуги з позиції туристичної групи (а що ми там побачимо?). Її складовими є контрастність форм рельєфу, виходи скельних порід (абразивні уступи та скелі останці), поєднання рослинних угруповань, а також історико-архітектурні, сакральні чи монументальні споруди.

Контрастність форм рельєфу виявляється передусім у горизонтальній та вертикальній розчленованості прибережних ділянок. Зокрема поєднання високої берегової кручі і пологого плакору, порізаних яружно-балочними системами із вираженою ярусністю, наприклад: скельний кліф - спадистий схил - поверхня тераси - рифовий останець (рис. 1), формують яскравий позитивний візуальний образ, що й буде асоціюватися із туром.

Рис. 1. Ділянка плеса Дністровського водосховища та берегових схилів на відтинку с. Демшин – с. Субіч. Автор: Олексій Крилов

Виходи скельних порід обумовлені особливостями їх літологічного складу та результатами ерозійного впливу. У межах досліджуваного регіону скельні уступи формуються на базі силурійських та вендських відкладів у нижніх частинах схилу, крейдових у середній та неогенових (сарматських) у верхній, особливо в зонах поширення рифових структур. Їх візуальні відмінності (тон, забарвлення, текстура) та поєднання визначаються регіональними тектонічними і петрографічними особливостями, що створює ефект унікальності скельних уступів різних ділянок. Особливий візуальний ефект створюють скелі-останці, які різко виокремлюються на фоні інших компонентів. Зазвичай це ерозійні форми рельєфу еолового, абразивного чи карстового походження («шишкові горби», еолові стовпи, абразійні ворота). Поряд із ними зустрічаються акумулятивні форми – травертини, що виокремлюються як химерні нарости в межах прямовисних скель (с. Субіч, с. Врублівці).

Поєднання степових, чагарникових, деревних фітоценозів, а також позбавлених рослинності ділянок на берегах водосховища посилює контрастність рельєфу та параметр за-

барвлення (особливо восени). Головною закономірністю контрасту рослинних угруповань є літолого-геоморфологічна приуроченість – вертикальна ярусність, яка має виражені регіональні особливості.

Історико-архітектурні споруди є різко контрастними об'єктами при сприйнятті ландшафту, які однак закономірно розміщені залежно до відповідних природних компонентів. Прикладами таких є белігеративні споруди (Хотинський та Жванецький замки). Сакральні об'єкти, що можуть бути візуальними складовими ландшафту під час організації туру включають храми, каплиці, келії. У межах регіону вони приурочені до скельних рифових останців, відслонень крейдових спонгітів, а також виокремлюються серед селітебної забудови прилеглих до берегової зони населених пунктів (Китайгород, Врублівці, Сокіл).

Враховуючи зазначені умови для апробації ефективності короткотривалих турів нами було обрано 4 репрезентативні ділянки дністровського водосховища, для яких були розроблені відповідні тури і в межах яких відпрацьовувались заходи протягом сезонів 2017-2020 рр.

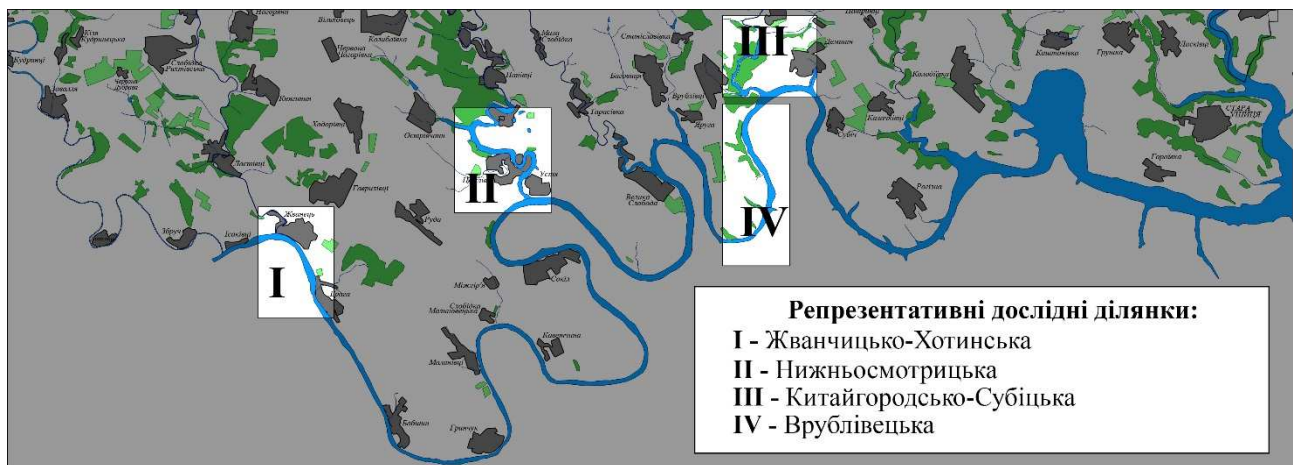

Рис.2. Структура репрезентативних ділянок, де здійснювалась апробація короткотривалих водних турів.

У межах кожної із ділянок було здійснено від 3 до 5 пробних технічних проходжень та не менше 3, а у випадку Жванчицько-Хотинської - 9 повноцінних турів із залученням місцевих туроператорів, що реалізовували їх, як оригінальний туристичний продукт.

1. Ділянка Жванець-Хотин (Тур «Кордон імперій»). Має виключно зручне транспортно-економічне географічне розміщення, оскільки виступає частиною магістрального туристичного транзитного маршруту Кам'янець-Подільський-Хотин. Протяжність 4,5 км. Включає пригирлову ділянку р. Жванчик та ділянку

Дністровського водосховища у верхній течії. Мотиваційну складову забезпечують розміщені на берегах відомі белігеративні споруди, оскільки початковий пункт розміщений у підніжжі Жванчицької фортеці, а кінцевий – Хотинської.

Гідрологічними особливостями є невелика глибина, вираженість течії (0,2 – 0,4 м/с залежно від рівня води), що обумовлює відносно швидке прогрівання усієї товщі води. Тут висока концентрація завислих мінеральних часток і як наслідок непрозорість води (до 0,3 м). Проявляються сильні сезонні перепади рівня

води. У період межені та скидів води спостерігається осушення замулених руслових смуг шириною до 50 м., в окремих випадках із повним відступом води із жванчицької ділянки водосховища. У період паводку чи повені підйом води може досягати рівня старого жванчицького мосту і створювати технічний бар'єр виходу у Дністровське водосховище.

Особливістю берегів є виположеність. Наявні ж берегові схили відзначаються невеликою висотою кліфів (10-12м). Виключення становлять берегові схили р. Жванчик у межах фортеці, висота скельного уступу тут досягає 16м. Такі особливості пояснюються поширенням силурійських порід гринчуцької формації в основі, та перекриваючих їх ісаковецьких горизонтів. Перші це грудуваті, глинисті вапняки з прошарками мергелів, що легко руйнуються і перекриваються уламковим матеріалом. Збільшення їх потужності вниз за течією не сприяє формуванню абразійних уступів. Плитчасті вапняки ісаковецької формації стійкі до ерозій і формують круті ділянки схилів у зонах відслонення, у межах Жванчицької фортеці вони поширені із висоти 3 м.

На схилах поширена чагарникова і степова рослинність, яка мало підсилює контраст ландшафту, але може суттєво впливати на його сприйняття залежно від сезону. Для пологих берегів характерне заростання прируслової смуги верболозами, а у межах прибережних відмілин формуються смуги водно-болотної рослинності.

Дністровська ділянка маршруту є майже прямолінійною частиною річкової долини північно-східного простягання. Тут проявляється вплив вітру та хвиль при проходженні. Залежно від напрямку першого (якщо він співпадає із напрямком течії), реверсний хід може бути обмеженим. Важливо також відзначити засміченість берегів, особливо біля Жванчицького мосту. Це зручне місце для технічного під'їзду та збору плавзасобів, однак якщо використовувати це місце за пункт старту можливий «естетичний шок» учасників із повним нівелюванням позитивного враження від туру.

2. Нижньосмотрицька ділянка. Тур «Примарні меандри Смотрича». Реалізовується в межах затопленої водосховищем частини долини р. Смотрич. Протяжність маршруту 7,5 км. Розрахунковий час проходження – 3,5 год., із доїздом – 5 год. Маршрут має зручне транспортне розміщення та задовільний стан автошляхів. Мотиваційною основою виступають збережені ландшафти берегів.

У межах ділянки плесо має значну ширину: від 120 м у пункті старту до 300 м у

пригирлової частині. Максимальна глибина по фарватеру змінюється відповідно: від 4 м до 8 м. Течія слабо виражена, хоча може посилюватися при зниженні рівня води до 0,2 м/с. Ділянки відзначаються прозорістю води (до 1,2 м), та добрим прогріванням поверхневого шару. У результаті сезонного або техногенного зниження рівня води осушуються значні ділянки природної заплави у верхній частині маршруту з відступом лінії затоплення на 4 -5,5 км від пункту старту. Глибина та рельєф дна природного русла залишаються задовільними для старту, однак виникають технічні незручності доступу по пухкому алювію. У нижній частині осушення берегових смуг проявляється локально. Це пояснюється глибоким затопленням заплави та домінуванням берегових схилів із незначними площами надзаплавних терас (ділянки яких тут власне і можуть утворювати осушені смуги, що ускладнюють доступ до берега).

Береги долини р. Смотрич у межах ділянки відзначаються складним поєднанням схилових та терасових місцевостей. Прямовисні берегові скелі поширені почергово на увігнутих ділянках річки. За особливістю літологічної структури чітко виокремлюється конівська формація у нижній частині, та Цвиклівська у верхній, розділені потужним метабентонітовим горизонтом. Перша складена переважно рифовими спорудами доломітизованих вапняків, що сприймаються як грудкуваті нерівномірні верстви. Вони формують прямовисний абразійний уступ. Цвиклівські верстви – перешарування плитчастих та грудкуватих вапняків з вираженою верствуватістю. Ці відклади сформовані у більш глибоководних умовах мають загалом нижчу ерозійну стійкість і формують пологішу верхню частину схилу ускладнену водозбірними напівлілками. Тут поширена чагарникова і наскельно-стєпова рослинність. Метабентонітовий горизонт, через нестійкість до ерозії утворює карниз до якого приурочена смуга чагарниково-деревної рослинності, що чітко розділяє літологічні і відповідно горизонтальні ландшафтні яруси схилу.

Місцевості І-ІІІ візуально помітні в межах ділянки. Вони займають незначні площі, чергуючись із схилом. У меандрових вузлах поширені на вузьких останцях. Зайняті сільською забудовою (Шутнівці, Цвиклівці, Устя) або протиерозійними насадженнями. Останні утворюють контрастні лісові масиви на противагу скелям. На ділянці лівого берега між с. Шутнівці та с. Цвиклівці створено хвойний масив, що особливо ефектно сприймається у про-

цесі подорожі, у тому числі завдяки типовому запаху. У пригирловій частині, де рівень затоплення досягає акумулятивного покриву II тераси, утворюють абразивні відслонення лесоподібних суглинків у структурі яких можна помітити рештки перигляціальної мегафауни. Плакорні комплекси IV та вищих терас недоступні для огляду із акваторії, зайняті переважно сільськогосподарськими угіддями.

Річкова долина р. Смотрич межах маршруту утворює два меандрові вузли на яких чергуються субширотні напрямки руху та відносно прямолінійну субмеридіональну ділянку між ними. Це визначає локальну залежність від напрямку вітру. Найскладнішими при цьому є зазначена субмеридіональна та пригирлова субширотна ділянки. При зустрічному вітрі, рух плавзасобу на веслах практично неможливий, що додатково ускладнюється потужними хвилями.

Ділянка має декілька зручних під'їздів, безпосередньо до акваторії, ще дозволяє швидко евакуувати групу при виникненні труднощів, або коригувати тривалість маршруту. Прилеглі населені пункти відзначаються розвитком туристичної інфраструктури, зокрема пляжів, спеціально обладнаних пірсів, а також торговельних пунктів. Тут присутні водно-туристичні засоби із застосуванням двигунів та аматорські плавзасоби.

3. Китайгородсько-Субіцька ділянка. Тур «Тернавський фіорд» Включає акваторію затопленої частини р. Тернава та долини р. Дністер від гирла попередньої до с. Субіч. Загальна протяжність маршруту – 9,5 км. Розрахунковий час ходу 4-4,5 год. Ділянка відзначається естетично привабливими ландшафтами, збереженістю природних компонентів, відсутністю прибережної селітебної забудови та розміщенням в її межах двох виїнято важливих пізнавальних туристичних об'єктів: Китайгородського відслонення і Субіцького скельного монастиря. Маршрут відзначається обмеженою транспортною доступністю із проблемними аспектами якості автошляхів, що супроводжуються метеорологічною та сезонною залежністю доступу до акваторії.

Ширина акваторії у межах ділянки змінюється від природного русла р. Тернава 4-6 м до 600 м у межах дністровської ділянки водосховища. Максимальна глибина по фарватеру відповідно від 0,5 м до 22 м. Течія виражена лише у верхів'ї зони затоплення р. Тернава. Прозорість води збільшується із наближенням до Дністровської частини (досягаючи абсолютної видимості 2,5 м у холодний сезон в період штилю). Виражені

коливання рівня води із відступом акваторії від берегової лінії в межах верхньої частини р. Тернава. При цьому зона затоплення може відступати до 3 км вниз за течією (наприклад осінь 2017 р.) і створювати серйозні технічні обмеження для доступу. Нижче за течією у зоні коливання води виражений лише абразійний уступ складений де-лювіальними грубоуламковим або лесовим матеріалом.

Береги Тернавської та Дністровської частини суттєво відрізняються за геоморфологічними параметрами. Це обумовлено локальними тектонічними особливостями залягання пластів гірських порід. Так у межах Тернавської частини основу схилів складають відклади фурманівської формації, що відносно швидко руйнуються з утворенням делювіальних акумулятивних шлейфів. Це сприяє їх залісненню на схилах «тіньової» експозиції. У межах пригирлової частини долини р. Тернава та р. Дністер нижче за течією основу схилів утворюють грудкуваті відклади Суршинецької формації, які вище змінюються стійкими плитчастими вапняками Мукшинської формації, утворюючи прямовисні мікротерасовані кліфи із химерними ерозійними останцями. Контрасту схилам додають спонгітові товщі у середній частині схилу та рифові ерозійні останці на плакорах високих терас. Яруси наскельно-степової і чагарникової рослинності тут приурочені лише до верхньої частини схилу. Комплекси I-IV надзаплавних терас виражені фрагментарно у межах тернавської долини та зовсім відсутні в межах дністровської частини що належить НПП «Подільські Товтри».

Осьова орієнтація маршруту загалом субмеридіональна. Виключення становлять ділянка у верхів'ї зони затоплення та пригирлова частина р. Тернава, які є субширотними. При цьому абсолютно вирівняні ділянки долини р. Тернава практично відсутні. Це сприяє захисту від вітру та хвильової активності, зокрема завдяки виникненню у прибережних зонах «вітрової тіні». Дністровська частина маршруту має виражену залежність від напрямку вітру та хвильової активності і при сильному зустрічному вітрі не придатна для проходження.

Ділянка має загалом чотири автошляхи доступу до акваторії, при цьому пасажироперевезення можливе лише одним – Врублівським, завдяки прокладанню тут автошляху до туристичного комплексу «Ксенія 2». Решту шляхів можна умовно використовувати лише за сприятливих погодніх умов з використанням пристосованих до бездоріжжя транспортних засобів (для технічного забезпечення). В процесі реалізації турів нами використовував-

ся лише один, де ризик був максимально виправданим. Головна транспортна проблема пов'язана із Субіцьким пунктом. Підйом від акваторії тут можливий по схилівій стежці із мінімальним інфраструктурним обладнанням, виключно пішки. Ділянка автошляху Вихватнівці-Субіч вирізняється особливо зруйнованим покриттям, що обумовлює відмови перевізників до її подолання.

У межах акваторії активно переміщується водний транспорт, зокрема рибальські весельні надувні човни та плоскодонки, моторні човни, аквабайки, мініяхти та теплоходи. Ділянка вирізняється виключно чистими від побутового сміття берегами. В межах акваторії є поодинокі пляшки-поплавки.

4. Врублівецька ділянка. Тур «Шишкові горби». Це частина акваторії водосховища у долині р. Дністер та пригирлової частини р. Тернава між с. Лука Врублівецька і с. Врублівці. Загальна протяжність маршруту 9,7 км. Час ходу 4 – 4,5 год, із доїздом 6 год. Мотиваційною основою є особливо привабливі природні схиліві ландшафти ускладнені ерозійними рифовими останцями (шишкові горби). Маршрут має задовільну транспортну доступність, частково залежний від метеорологічних умов.

Ширина акваторії коливається від 600 м у межах дністровської частини до 250 у долині р. Тернава. Максимальна глибина по фарватеру 17-20 м. Течія не виражена. Прозорість води висока (абсолютна видимість до 2,5 м у холодний сезон в період штилу). Зміна берегової лінії практично не проявляється у процесі коливання рівня води, завдяки високому затопленню схилівих ділянок та надзаплавних терас. Виражені скельні та суглинкові абразійні уступи.

Береги мають виражену візуальну контрастність завдяки особливостям літологічного складу та відмінностям геоморфологічної структури. Лівий берег (територія НПП «Подільські Товтри») це схилівий уступ бічного підрізання комплексу II-IV надзаплавних терас. Відносна висота зростає до гирла р. Тернава від 5 м до 45м. Збільшення прямовисних уступів у його межах обумовлене також зростанням потужності відкладів суршинецької формації у нижній частині схилу в напрямку до гирла р. Студениці, де вони виклинюються на повну потужність. На межі формацій у місцях різких поворотів річкової долини розвинуті колоноподібні еолові останці. Особливістю є відслонення акумулятивного чохла II надзаплавної тераси у формі 5-7 метрового суглинкового абразивного кліфу, протяжністю до 2 км у

якому є видимі включення решток льодовикової мегафауни. До зазначених відкладів приурочені знахідки найдавніших відомих сьогодні подільських стоянок ашельської археологічної культури та великих трипільських поселень.

Правий берег відзначається закономірним зниженням абсолютних висот. Тут відсутні високі прямовисні уступи, оскільки нестійкі до ерозії вежи мукшинської формації та перекриваючі їх крейдові спонгіти тут утворюють спадистий схил із розвинутим поясом чагарниково-деревної рослинності. У верх по течії де з'являються суршинські відклади і збільшується їх потужність висота берега зменшується через заміщення схилу комплексом середніх терас. При цьому у верхній, плакоровій частині виражені ерозійні останці сарматських рифових масивів (товтр), що мають місцеву назву шишкові горби, або говди.

Основна частина маршруту розміщена в межах відносно прямої ділянки Баговицько-Тернавської меандри субмеридіональної орієнтації. Це обумовлює високу залежність від метеорологічних умов, зокрема від напрямку і сили вітру. Так напрямок вітру буде визначати пункт старту та напрямок руху плавзасобу (прямий або реверсний), оскільки досвід протистояння демонструє втрату часу від 1,5 до 2,5 год. При сильному вітрі та прояві хвиль маршрут недоступний для проходження надувними плавзасобами на веслах.

Маршрут має два під'їзні шляхи до пунктів старту і фінішу в с. Врублівці та с. Слобідка Врублівецька. У межах першого обладнання причал із рекреаційною інфраструктурою, що дозволяє розглядати пункт, як максимально пристосований для фінішування і організації дозвілля по завершенні водно-туристичного заходу. Другий пункт відзначається штучним гальковим пляжем із зручним місцем для збору групи чи організації кайтлінгу (в процесі організації турів переважно виступав пунктом старту). Його недоліком є якість під'їзного шляху, що часто провокує відмову перевізника або надмірні матеріальні затрати.

Акваторія та береги зазвичай масово зайняті рибалками-аматорами. Засмічення не виражене. Пригирлова ділянка р. Тернава та двокілометрова ділянка дністровської акваторії є постійним прогулянковим маршрутом теплохода, що базується в межах рекреаційного комплексу Ксенія II.

Висновки. Загалом найкращий емоційний ефект демонструє ділянка IV. Це обумовлено концентрацією тут особливо ефектних схилівих ландшафтів, сприятливими гідроло-

гічними параметрами (прозорість води, її прогрівання) відмінним екологічним станом плеса та прилеглих берегів, а також розвитком інфраструктури в кінцевій ділянці. Лімітуючими факторами виступають стан транспортної інфраструктури та залежність від сили і напрямку вітру. Ділянки II та III продемонстрували позитивний ефект організації (емоційне задоволення, відсутність критики з боку учасників), однак виявилися окремі технічні складнощі: залежність прируслових ділянок шляху від погодних умов та сезонні коливання рівня води у верхів'ї зони підтоплення р. Тернава та р. Смотрич. Крім того транспортні витрати організації туру III дорівнюють загальній вартості туру в межах ділянки II. Недоліки останньої виявляються у невиразній атрактивності першої половини маршруту та одноманітності ландшафту, головною ж перевагою є доступність та інфраструктурне облаштування пляжів для купання, що відсутнє на інших ділянках. Ділянка IV попри відносні технічні переваги організації та наявність потужних історико-архітектурних атракцій суттєво нівелюється залежністю від вітру і течії (при зустрічному вітрі – невиправдані фізичні навантаження, при попутному, з урахуванням ефекту течії, можливе скорочення часу подорожі удвічі) але найбільші проблеми – сезонна залежність рів-

ня води і, як наслідок, доступу до плеса чи виходу на берег. Зазначені результати доводять необхідність подальшого впровадження та удосконалення короткотривалих водних маршрутів у межах НПП «Подільські Товтри».

Перспективи використання результатів дослідження. Включення зазначених маршрутів до структури комплексних туристичних продуктів для середніх і великих груп, зорієнтованих на дводенне і більш тривале відвідування території НПП «Подільські Товтри» дозволить суттєво підсилити пізнавальний та емоційний ефект, оптимізувати розподіл рекреаційного часу та сформувати контрастний перехід між видами діяльності. Екологічна безпечність (і зорієнтованість реалізаторів на підтримання відповідного санітарного стану ділянок) у поєднанні з фаховим підходом при пізнанні регіональних ландшафтів є потужним засобом просвітницької діяльності що дозволяє розглядати такі водні тури як природоохоронні. Формування стійкого попиту на описані воднотуристичні заходи є підставою для розвитку малого підприємництва у даній сфері в регіональному розрізі, засобом кластероутворення на базі традиційних маршрутних напрямків (Бакота, Хотин) і стимулом для розвитку інфраструктури та супутніх послуг у прилеглих населених пунктах.

Література:

1. Гамкало М., Романів П., Манько А. Розвиток туризму в басейні р. Дністер у контексті сталого розвитку // Сталий розвиток–стан та перспективи: матеріали міжнародного наукового симпозиуму SDEV '2018, Львів-Славське, Україна, 28 лютого–3 березня 2018 року.—Львів: Панорама, 2018.—С. 296–298.—(Туризм як чинник сталого розвитку).
2. Касіяник І. Любінська І., Монастирський В. Інфраструктура пригородницького туризму в Подільському Придністер'ї (на матеріалах Тернопільської та Хмельницької областей) // Вісник Львівського університету. Серія географічна. 2013. – Випуск 43. Частина 1. – 415с. – С.207 - 216
3. Ковальчук І. Географічні дослідження річок і річкових долин в Україні: стан, проблеми, перспективи // Історія української географії: всеукраїнський науково-теоретичний часопис. - Тернопіль: Підручники та посібники, 2008. - Вип. 17. - С. 56 - 64.
4. Мицкан В., Мицкан Б., Жирак Л. Характеристика водних туристичних маршрутів Дністром // Вісник Прикарпатського університету : зб. наук. пр. – Івано-Франківськ, 2007. – Вип. 4. – С. 36–43.
5. Ніколаєнко А. А. Особливості організації водного туризму в Україні // мат-ли Всеукраїнської наук.-практ. і інтернет-конференції «Стратегічні перспективи туристичної та готельно-ресторанної індустрії в Україні : теорія, практика та інновації розвитку» (30 жовтня 2015 р.) / відп. ред. Л. В. Транченко – Умань : Видавець «Сочинський», 2015. – С. 144–145.
6. Стецько Н., Бицюра Л. Тернопільське водосховище як рекреаційний об'єкт. // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: географія. – Тернопіль: СМП "Тайп". – №1 (випуск 46). – 2019.182-195
7. Стецько Н.П. Водні природні рекреаційні ресурси як фактор розвитку рекреаційної діяльності в Тернопільській області. // Матеріали звітної конференції викладачів, докторантів, аспірантів, магістрантів, студентів кафедри геоєкології та методики викладання екологічних дисциплін та НДІ "Моделювання еколого-географічних систем". - Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ ТНПУ, 2017. С.23-31.

References:

1. Gamkalo M., Romaniv P., Man'ko A. Rozvy'tok tury'zmu v basejni r. Dnister u konteksti stalogo rozvy'tku // Staly'j rozvy'tok–stan ta perspekty'vy': materialy' mizhnarodnogo naukovoogo sy'mpoziumu SDEV '2018, L'viv-Slavs'ke, Ukrayina, 28 lyutogo–3 bereznya 2018 roku.—L'viv: Panorama, 2018.—S. 296–298.—(Tury'zm yak chy'nny'k stalogo rozvy'tku).
2. Kasiyan'y'k I. Lyuby'ns'ka I., Monasty'rsky'j V. Infrastruktura pry'godny'cz'kogo tury'zmu v Podil's'komu Pry'dnister'yi (na materialax Ternopil's'koyi ta Xmel'ny'cz'koyi oblastej) // Visny'k L'viv's'kogo universy'tetu. Seriya geografichna. 2013. – Vy'pusk 43. Chasty'na 1. – 415s. – S.207 - 216
3. Koval'chuk I. Geografichni doslidzhennya richok i richkovy'x doly'n v Ukrayini: stan, problemy', perspekty'vy' // Istoriya ukrayins'koyi geografii: vseukrayins'ky'j naukovo-teorety'chny'j chasopy's. - Ternopil': Pidruchny'ky' ta posibny'ky', 2008. - Vy'p. 17. - S. 56 - 64.

4. Myczkan V., Myczkan B., Zhyrak L. *Характеристика водних туристичних маршрутів Дністром* // *Вісник Прикарпатського університету* : зб. наук. пр. – Івано-Франківськ, 2007. – Вип. 4. – С. 36–43.
5. Nikolayenko A. A. *Особливістю організації водного туризму в Україні* // *мат-ль Vseukrayins'koyi nauk.-prakt. yi internet-konferentsiyi «Strategichni perspektvy vy' tury'sty'chnoyi ta gotel'no-restorannoyi industriyi v Ukraini : teoriya, prakty'ka ta innovatsiyi rozvy'tku»* (30 zhovtnya 2015 r.) / vidp. red. L. V. Tranchenko – *Uman' : Vy'davecz' «Sochins'ky'j»*, 2015. – С. 144–145.
6. Steczko N., Bycyura L. *Тернопільське водосховище як рекреаційний об'єкт*. // *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: географія*. – Тернопіль: SMP "Тайп". – #1 (випуск 46). – 2019.182-195
7. Steczko N.P. *Водні природні рекреаційні ресурси як фактор розвитку рекреаційної діяльності в Тернопільській області*. // *Матеріали звітної конференції викладачів, докторантів, аспірантів, магістрантів, студентів кафедри геоecології та методик викладання екологічних дисциплін та НДЛ "Моделювання еколого-географічних систем"*. - Тернопіль: Редакційно-видавничий вісник ТНПУ, 2017. С.23-31.

Анотация:

Игорь Касияник РЕГИОНАЛЬНАЯ ЭФФЕКТИВНОСТЬ КРАТКОВРЕМЕННЫХ ВОДНЫХ ТУРОВ НА ТЕРРИТОРИИ НАЦИОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКА «ПОДОЛЬСКИЕ ТОВТРЫ»

В публикации освещены условия организации водно-туристических мероприятий на базе участков водохранилищ, территории НПП «Подольские Товтры». Необходимость введения и развития таких туристических продуктов на базе ресурсной основы в пределах НПП «Подольские Товтры» является реакцией на концентрацию туристических групп в пределах центров: г. Каменец-Подольский, г. Хотин и Бакота, а также заметным снижением интереса к традиционным объектам. Преимуществами реализации краткосрочных водных туров являются: размещение в пределах максимально атрактивных участков водохранилища или участков притоков, сочетание с другими туристическими мероприятиями; минимальная техническая сложность; массовый подход в организации. Это обеспечивает их эколого-просветительскую и экономическую эффективность с позиций организаторов; доступность, незначительную физическую нагрузку, позитивное восприятие потребителями и соответственно формирование запросов на альтернативные туры в других ландшафтных условиях исследуемого региона.

Водные туристические условия территории НПП «Подольские Товтры» определяются ее размещением в пределах бассейна р. Днестр и ее левобережных притоков (от р. Збруч до р. Ушица). Их особенностями являются глубоко врезаемые, каньоноподобные долины с сохранившимися участками естественной растительности на склонах. Главными условиями разработки туров выступили: ландшафтная уникальность и привлекательность региона, конфигурация маршрута, гидрологические особенности участка водохранилища, зависимость от локальных метеорологических условий, развитие инфраструктуры. Учитывая условия были избраны 4 репрезентативные участки Днестровского водохранилища, для которых были разработаны соответствующие туры и в пределах которых отработывались мероприятия в течение сезонов 2017-2020pp.

Ключевые слова: водный туризм, Днестровское водохранилище, Подольские Товтры.

Abstract:

Ihor Kasianyk. REGIONAL EFFICIENCY OF SHORT-TERM WATER TOURS IN THE TERRITORY OF THE NATIONAL NATURE PARK «PODILSKIE TOVTRY»

The publication highlights the conditions for organizing water tourism activities on the basis of reservoir sections, the territory of the NPP "Podilski Tovtry". The need for the introduction and development of such tourism products based on a resource base within the NPP "Podilski Tovtry" is a reaction to the concentration of tourist groups within the centers: Kamenets-Podilskiy, Khotin and Bakota, as well as a noticeable decline in interest in traditional objects. The advantages of the implementation of short-term water tours are: placement within the most attractive sections of the reservoir or sections of tributaries, combination with other tourist activities; minimal technical complexity; mass approach in the organization. This ensures their environmental, educational and economic efficiency from the standpoint of the organizers; availability, low physical activity, positive perception by consumers and, accordingly, the formation of requests for alternative tours in other landscape conditions of the studied region.

Water tourist conditions of the territory of NPP "Podilski Tovtry" are determined by its location within the basin of the river. Dniester and its left-bank tributaries (from the Zbruch river to the Ushitsa river). Their features are deeply cut, canyon-like valleys with preserved areas of natural vegetation on the slopes. This makes them attractive to consumers of the tourism product. The conservation status of the sites contributes to their preservation and limitation of destructive anthropogenic impact. The main conditions for the development and testing of the tours were: landscape uniqueness and attractiveness of the region, route configuration, hydrological features of the reservoir section, dependence on local meteorological conditions, infrastructure development. Taking into account these conditions, 4 representative sections of the Dniester reservoir were selected, for which the corresponding tours were developed and within which activities were worked out during the seasons of 2017-2020.

The best emotional effect is demonstrated by the Vrublevets area. This is due to the concentration of especially spectacular slope landscapes here, favorable hydrological parameters (transparency of water, its warming), the excellent ecological state of the reach and adjacent shores, as well as the development of infrastructure in the final area. The limiting factors are the state of the transport infrastructure and dependence on the strength and direction of the wind. The Nizhnesmotrich and Kitaygorod-Subitch sections demonstrated a positive organizational effect (emotional

satisfaction, lack of criticism from the participants), but there were some technical difficulties: the dependence of the riverbed sections of the route on weather conditions and seasonal fluctuations in the water level in the upper reaches of the flooding zone Ternava and r. Smotrich. In addition, the transportation costs of organizing tour III are equal to the total cost of the tour within the boundaries of section II. The disadvantages of the latter are in the low attractiveness of the first half of the route and the monotony of the landscape, while the main advantage is the accessibility and infrastructural arrangement of beaches for swimming, which is absent in other areas. Section IV despite the relative technical advantages of the organization and the presence of powerful historical and architectural sights, the dependence on the wind and the current is significantly leveled (with a head wind, unjustified physical exertion, with a passing wind, taking into account the effect of the current, it is possible to reduce the travel time by half), but the greatest problems are seasonal dependence of water level and, as a consequence, access to reach or landfall. These results prove the need for further implementation and improvement of short-term water routes within the NPP "Podilski Tovtry".

Key words: water tourism, Dniester reservoir, Podilski Tovtry

Надійшла 22.10.2020 р.

УДК 911.3: 338.48

DOI: <https://doi.org/10.25128/2519-4577.20.1.11>

Надія СТЕЦЬКО, Мирослава ПИТУЛЯК, Микола ПИТУЛЯК

ФУНКЦІОНАЛЬНА СТРУКТУРА ТЕРИТОРІАЛЬНО-РЕКРЕАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Територіальна рекреаційна система Тернопільської області представлена, виходячи із чотирьох головних функцій рекреаційної діяльності такими типами: лікувальний, оздоровчий, спортивний, пізнавальний. В межах області можна виділити такі основні функції рекреаційної системи: природно-лікувально-оздоровча; природно-туристично-пізнавальна; архітектурно-туристично-пізнавальна. Розглянуто передумови які забезпечують розвиток основних видів рекреаційної діяльності: природні рекреаційні ресурси, історико-культурні об'єкти, соціальна інфраструктура. Встановлено, що в межах Тернопільської області сформувалась завершена функціональна структура всієї рекреаційної системи, область має сприятливі умови для розвитку повноцінної галузевої структури рекреації: як короткочасної, так і довготривалої.

Ключові слова: функціональна структура, рекреаційна система, вільний час, природні ресурси, відпочинок, оздоровлення.

Постановка науково-практичної проблеми. Розвинута функціональна структура рекреаційної системи відображає сучасні тенденції розвитку рекреаційної галузі. Тернопільська область має значний рекреаційний потенціал, який за сприятливих умов та ефективного використанні може забезпечити рекреаційними послугами не тільки місцеве населення, але й потреби людей з інших регіонів країни та з-за кордону. Рекреаційна діяльність вимагає наукових досліджень, щодо нових видів відпочинку, туризму, оздоровлення, через удосконалення функціональної структури рекреаційної системи Тернопільської області. Розширення функцій обласних рекреаційних систем надасть можливість презентувати рекреаційну галузь України у світовому туристичному просторі на вищому рівні.

Актуальність і новизна дослідження. Пріоритетність розвитку ринку рекреаційних послуг в Тернопільській області на сьогодні розглядається як стратегічний напрям. Важливими є питання формування функціональної структури територіально-рекреаційної системи Тернопільської області, що сприятиме ефективному соціальному розвитку територіальних громад. У статті встановлено, напрями спе-

ціалізації рекреаційної системи, це короткочасний, довготривалий відпочинок та відпочинок вихідного дня. Така ситуація відповідає загальноосвітнім тенденціям, так як галузь рекреаційних послуг займає вагомe місце в структурі економіки розвинутих країн світу.

Зв'язок теми статті з важливими науково-практичними завданнями. У статті розглянуто питання у рамках наукових тем: «Туристично-рекреаційний потенціал Карпато-Подільського регіону, особливості його дослідження» - кафедри геоєкології та методики навчання екологічних дисциплін; «Географічні дослідження природно-господарських геосистем Поділля» - кафедри географії і методики її навчання Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Обговорення основних засад розвитку і функціонування обласних територіально-рекреаційних систем, дає можливість сформулювати стратегію удосконалення оптимального розвитку сфери відпочинку, оздоровлення, туризму в регіоні. Особливості розвитку і функціонування територіально-рекреаційних систем в Україні досліджували: Бейдик О.О. [1], Богославець О.Г. [2], Кифяк В.Ф. [5], Мироненко